

1699/1700 YILINDA NAZİLLİ KAZÂSİ'NİN NÜFUS YAPISI

Musa SEZER*

Öz

Nazilli erken dönemlerden beri bulunduğu bölgede ticarî malların pazarlanmasında önemli toplanma yerleri arasında sayılmaktaydı. Osmanlı Devleti döneminde Kestel olarak da anılan Nazilli, bu ticarî özelliğinden dolayı sürekli bir yerleşime sahne olmuştur. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı idaresine geçen Nazilli, XVI. yüzyılın ilk yarısına ait tahrir defterlerinde yer almaya başlamıştır. Bu kaynaklarda Kestel kazâsına bağılı bir nefis olan şehir, çok geçmeden gelişerek kazâ statüsünde yer almıştır. İncelenen tarihte ise “Kestel nâm-ı diğeri Nazilli” şeklinde Kestel isminin diğeri adı olmuştur. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren tutulmaya başlanan avâriz defterlerinin Osmanlı demografi alanındaki çalışmalarda önemli arşiv malzemeleri arasında olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu defterlerden biri olan Nazilli avâriz defteri, 1699/1700 yılında Nazilli Kazâsı'na bağılı mahalleler ve köylere ait nüfus bilgilerini ihtiva etmektedir. Söz konusu çalışmada belirtilen zamanda Nazilli'deki yerleşim birimleri ve isimleri, burada yaşayan reaya ile muafların nüfusu ve bunların sosyal statülerine dair bilgiler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bölgesel bir özelliğe sahip olan bu çalışma ile özel anlamda Nazilli, genel anlamda ise Osmanlı demografi çalışmalarına bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca avâriz defteri esas alınarak yapılan bu çalışma ile Nazilli'nin bu alana ait bir boşluğunun doldurulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Nazilli, Kestel, Avâriz, Nüfus.

POPULATION STRUCTURE of NAZILLI TOWNSHIP in 1699/1700

Abstract

Nazilli was regarded as one of the significant gathering areas for marketing commercial goods in the region since the early eras. Also called as Kestel in the Ottoman Era, Nazilli has always been a settlement area because of its commercial convenience. Having become an Ottoman land at the time of Yıldırım Bayezid, Nazilli started to be included in the cadastral record books of the first half of 16th century. While the city was just a small town connected to Kestel district, soon developed and received town status before long. Another name of Kestel was “Kestel nâm-ı diğeri Nazilli-Kestel, Another Name of Nazilli” in the history subject to analysis. Avâriz record books, which were started to be taken since the late 16th century, are undoubtedly included among important archival resources for studies on the demographical structure of Ottoman era. Being one of these record books, Nazilli Avâriz record books include population information regarding the neighborhoods and villages connected to Nazilli district in the year 1699/1700. The study will try to outline some information about the specific era and location

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, musa.sezer@erzurum.edu.tr

including the residential units in Nazilli and their names, the population of the rayah (reayalar) and the privileged (muaf) living throughout the region as well as their social statuses. It is aimed that the study, which is of regional scope, contribution will be provided to the demographical studies on Nazilli in the specific sense and on that of Ottoman Empire in the general sense. In addition, the study is expected to fill the gap in the field regarding the case of Nazilli on the base of Avâriz record books.

Key Words: Aydın, Nazilli, Kestel, Avâriz, Population.

GİRİŞ

Bugün Aydın iline bağlı bir ilçe olan Nazilli, Aydın şehrinin doğusunda bulunmaktadır. Nazilli'nin doğusunda Kuyucak, batısında Sultanhisar ve güneyinde Bozdoğan ilçeleri vardır. Sınırları doğu-batı yönünde uzanan Büyük Menderes ovasının bir bölümü ile bu ovayı kuzeyden çeviren Oyukdağ ve Karlıkdağ gibi dağların güney bölümlerini içine alır. İlçede Akdeniz ikliminin çeşitli özellikleri vardır. Genel hatlarıyla yazlar kurak ve sıcak, kışlar yağmurlu ve ılık geçer. Nazilli'de ova ile dağlık yerler arasında yıl içinde farklı sıcaklıklar olur (İzbırak, 1977: 158).

Ege bölgesinin en eski yerleşimlerinden olan Nazilli'nin M.Ö. 3000'li yıllardan beri yerleşime açık bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölge sırasıyla Luviler, Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, İskender, Roma ve Bizans medeniyetlerinin hâkimiyet sahalarından olmuştur (Topçu, 2015: 14). Anadolu'nun Türkler tarafından fethi sırasında Selçukluların idaresine giren Aydın, XII. yüzyılın başlarında Bizans tarafından tekrar hâkimiyet altına alındı. 1177'ye doğru II. Kılıçarslan tarafından yeniden alındı ve hemen sonra Bizans imparatoru I. Manuel tarafından tekrar ele geçirildi. Şehirde, 1282'de Menteşe Bey tarafından kesin olarak Türk hâkimiyeti sağlandı. Anadolu Selçuklularının dağılması sırasında bir süre Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey'in elinde kalan şehir, 1309'a doğru bölgeye hâkim olan Aydınolu Mehmed Bey tarafından hâkimiyet altına alındı (Emecen, 1991: 235).

Aydınolu Mehmed Bey, ilk zamanlarda Germiyan ordusu subaşı idi. Germiyan Beyi Yakub Bey, Mehmed Bey'i Ege taraflarına göndermişti. Buralarda fetih hareketlerinde bulunan Mehmed Bey'in fethettiği yerler arasında Nazilli de bulunuyordu. Zabt edilen yerlerin zabt edenin iktâsı sayılması ile Mehmed Bey, fethettiği yerler üzerinde Aydınogulları Beyliği'ni kurmuştur (Uzunçarşılı, 2008: 66). Beylikler döneminde Nazilli, çevre kasaba ve köyler tarafından "Cuma kılınıp pazar kurulan" bir yer olarak bilinmekteydi (Pullukçuoğlu Yapucu, 2006: 33). Aydın ve çevresi ilk olarak Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı hâkimiyetine alındıysa da Timur'un Anadolu'yu istilâsı sırasında yeniden Aydınogullarının eline geçti. 1426'da II. Murad burayı kesin olarak Osmanlı topraklarına kattı (Emecen, 1991: 235).

Günümüzde Nazilli'nin bulunduğu yer eskiden Pazarköy olarak adlandırılmaktaydı. Pazarköy'de Nazlı adında çok güzel bir kız yaşıyordu. Sancakbeyinin oğlu güzelliği dillere destan olan Nazlı'ya âşık olur. Ancak oğlanın istemesine rağmen babası kızını vermez. Bunun üzerine beyin oğlu kızını kaçıtır. Bu

duruma çok üzülen kızın babası kahrından ölür. Babasının ölüm haberini alan Nazlı, Pazarköy'e gelir. Üzüntüsünden büyük acılar çeken Nazlı, sonunda dayanamaz ve kendini Menderes Nehri'ne atar ve ölür. Kocası, ortadan kaybolan Nazlı'yı günlerce arar. Ancak durumu öğrenince o da üzüntüsünden Menderes Nehri'ne atlayarak intihar eder. Bu olaylardan sonra Pazarköy, halk arasında "Nazlı İli" olarak anılmaya başlanır ve zamanla "Nazilli" ye dönüşür (www.nazilli.bel.tr/nazillimiz.asp). Bu rivayet Nazilli'nin ismiyle ilgili birçok rivayetten sadece biridir. Evliya Çelebi ise Nazilli adı için "... âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet ziyâde olup nâz [u] istiğnâları ziyâde olduğundan "Nâzlı" deyü tesmiye olunmuşdur" diyerek havasının güzelliğinden dolayı, ayrıca nazlı, sevilen erkek ve kızlarının çokluğu ile buraya "Nazlı" denildiğinden bahsetmiştir (Evliya Çelebi, 2005: 98).

Lidyalılar döneminde bölgenin ekonomik anlamda gelişmesi, İyonya kentinin Ege ve Ön Asya ülkeleri arasında ticaret yolu üzerinde bulunması Nazilli yöresinin de önem kazanmasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır (Topçu, 2015: 14). Aydın Sancağı ve çevresinde yapılan ticarete, pazarlanacak ürünlerin Aydın, Tire, Kuşadası Limanı ve İzmir Limanı gibi önemli merkezler yanında, toplanma yerlerinden biri de Nazilli idi. Buraya ulaşan kervanlar, şehir içinde han ve kuyu başlarında konaklar, burada alış-veriş ve takaslar yapıldıktan sonra İzmir'e doğru yola çıkarlardı. Nazilli, ticarete canlılık kazandıran pazar yerlerine sahip olması ile çevresinde bulunan köylerle arasında merkez-çevre ilişkisini erken dönemlerden itibaren kazanmış yerleşim yerlerindendi (Pullukçuoğlu Yapucu, 2006: 17, 19, 26-28). XVII. yüzyılın ortalarına doğru bölgeye gelen Evliya Çelebi, günümüzde de ekonomiye canlılık kazandıran Nazilli inciri hakkında "... bu Nâzlı incirinin kurusu makbûl-i hâs [u] âmdır ve gâyet latîf ve nerm tâmdır." diyerek Nazilli incirinin güzelliğinden bahsetmiştir. Şehrin kuzeyinde Cuma günü bir pazar kurulmaktaydı. Bu pazara dört bir taraftan, köylerden herkes malını getirip burada satarlardı (Evliya Çelebi, 2005: 97).

1. Nazilli'nin İdarî Yapısı

Fatih Sultan Mehmed dönemine ait muhtemelen 1462-1468 yılları arasındaki bir tarihte tutulmuş olan Aydın Mufassal Defteri'nde *Nazilli*, *Nazlu* ya da *Nazlı* ismine rastlanmamaktadır. Bununla birlikte bu defterde Kestel'e bağlı birçok köyün (Erdoğan-Bıyık, 2015: 44-46, 54-56) 1699/1700 tarihli avârız defterinde Nazilli'ye bağlı çoğu köyler ile aynı olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Ek.1).

1520'li yılların başında tutulmaya başlanan Aydın Evkâf Defteri'nde ise Nazilli'den kasaba olarak bahsedilmiştir (Erdoğan, 2016: IX-XI; Sönmez, 2017: 117). Nazilli, 1530 yılında Aydın Sancağı kazâlarından Kestel'e bağlı olup, "*Nefs-i Nazlu tabi Kestel*" şeklinde kaydedilmiş ve 3 mahalleden oluşan bir nefis idi (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995: 452, 455, 456, 457). Yine aynı defterde "*Kasaba-i Nazlu*" olarak da kaydedilmişti (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995: 381). Fatih ve Kanunî dönemine ait bu iki tahrir kaydından yola çıkarak Nazilli'nin XVI. yüzyılın başlarından itibaren bir merkez olmaya başladığı sonucuna varılabilir.

1532-1533 tarihli Yörük defterinde Nazilli kazâ olarak geçmektedir (BOA.TT.d.176: 141-214). Kâtip Çelebi'nin 1632'de yazdığı Cihannüma isimli eserinde

“Kestel nâm-ı diğer Nazlı” şeklindedir (Kâtip Çelebi, 2009: 636). 1699/1700 yılına ait avâriz defterinde ise “Kestel nâm-ı diğer Nazilli” ve “Kestel nâm-ı diğer Nazilli der Liva-i Aydın” şeklinde kaydedilmiştir (BOA.KK.d.2801: 1-2). Evliya Çelebi’den nakille Nazilli, Aydın Sancağı’na bağlı 150 akçelik bir kazâ idi. Bu dönemde Ayşe Sultan hassı olarak tasarruf edilen kazâ, zaman zaman 300 akçe, zaman zaman da arpalık üzere 500 akçe ile tahsis edilen bir kazâ idi (Evliya Çelebi, 2005: 97).

Buraya kadar anlaşıldığına göre Nazilli, Osmanlı hâkimiyetine girişinden 1699/1700 yılına kadar Aydın Sancağı sınırlarındaydı. Bir süre Kestel kazâsına bağlı bir nefis olarak idari teşkilâtta yerini almış ve daha sonra büyüyerek, isimlendirmede Kestel ile birlikte aynı yer için anılmaya başlanmıştır.

2. 1699/1700 Tarihli Avâriz Defteri

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’ın ilânına kadar olağanüstü durumlarda ve özellikle savaş masraflarının karşılanması amacıyla, padişahın emriyle halkın devlete vermek zorunda olduğu bedenî hizmet, eşya ve para şeklindeki vergiye avâriz denilmektedir. Devlet, herhangi bir olağanüstü durumun gerektirdiği masraflar ile yiyecekleri, harp gereçlerini ve hizmetleri kendi imkânları ile karşılayamadığı durumlarda memleketin bütün imkânlarını seferber etmek için karar verirdi. Bu karar gereğince durumun gereklerine göre tespit edilen ihtiyaç maddeleri önceden düzenlenmiş defterlere göre muhtelif muntakalara tevzi ve taksim edilirdi. Zaten daha önceden memleket nüfusu bu tevzi ve taksime esas teşkil edilecek şekilde avâriz hanelerine bölünmüş olurdu. Bu hanelerin bölünmesinde halkın zenginliğine, fakirliğine, şehirli, köylü, göçebe ve muhacir olup olmadığına, dükkân, ev ve tarla miktarına bakılırdı. Birer vergi birliği 3-15 arası haneden oluşabilirdi. Her mahalle ve köyün nüfusu kaydedildikten sonra bu nüfusun kaç avâriz hanesi sayılacağı tespit edilirdi (Barkan, 1979: 13-15). Olağanüstü durumlarda halktan talep edilen avâriz vergisi, zamanla normal vergi mahiyetine dönüşmüştür. Şüphesiz ki, bu verginin daimi vergilerden olmasında art arda yapılan savaşların payı büyüktür (Sahillioğlu, 1991: 109).

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren tımar sisteminin çöküşü ve işlemez hâle gelişi ile yapılan büyük ve çok amaçlı tahrir sayımları anlamını kaybederek yerini avâriz sayımlarına bırakmıştır (Özel, 2000: 36). XVII. yüzyılda yapılan avâriz sayımları esnasında oluşturulan avâriz defterleri ile ilgili özellikle son yıllarda birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. 1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri (İnbaşı, 2001: 9-32), XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kütahya Kazâsı (Çakır, 2006: 243-274), Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre) (İnbaşı, 2009: 189-214), 1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri (Kul, 2010: 271-289), 1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Koğans Kazâsı (Demir, 2012: 505-529), Zile Kazâsı ve Bağlı Kabileler (1695 Tarihli Avâriz Defterine Göre) (Sezer, 2017: 357-383), Avâriz Kayıtlarına Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Karınabad Kazâsı (Sezer, 2018: 301-318), 1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Gördes Kazâsı (Sezer, 2019: 75-92) bu çalışmalardan bazılarıdır.

1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'nın Nüfus Yapısı

Çalışmaya temel teşkil eden 2801 numaralı defter, Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Kataloğu'nda muhafaza edilmektedir. Sonradan numara verildiği anlaşılan defter, kapağı ile birlikte 25 sayfadan oluşmakta ve 24. sayfası boştur. Defterin kapağında "Kestel nâm-ı diğer Nazilli" yazılıdır. Söz konusu dönemde Aydın Sancağı'na bağlı bir kazâ olan Nazilli'nin tahriri, mevkûfat halifelerinden İbrahim Efendi tarafından H.1111 (1699/1700) yılında yapıldığı "Kazâ-i Kestel nâm-ı diğer Nazilli der Livâ-i Aydın, an hâneha-i avâriz, an mahallât ve kurâ-i mezbûre an tahrir(-i) İbrahim Efendi Halîfe-i Mevkufât el-vâki' fi-sene 1111" kaydından anlaşılmaktadır (BOA.KK.d.2801: 2).

Söz konusu defterde Nazilli merkezde bulunan mahalleler ile merkeze bağlı köylerin avâriz tahrirleri yer almaktadır. Nazilli'ye bağlı bir nahiye kaydına rastlanmamıştır. Merkezde bulunan ilk iki mahallede hane durumları ayrıntılı bir biçimde kaydedilmiş, ancak daha sonraki mahallelerde sadece hane ve reaya adetleri verilmiştir. Defterde mahallelerden sonra köylere yer verilmiştir. Nazilli'ye bağlı köyler; bu dönemde tahriri yapılan köyler, Sultan Mehmed Han'ın¹ İstanbul'da bulunan vakıflarına bağlı olduğu için tahrir edilmeyen köyler ve son olarak da harap olan köyler olmak üzere üç şekilde tasnif edilmiştir. Defterde avâriz katsayısının kaydedilmemiş olması inceleme açısından bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Katsayının olmaması nedeniyle kazâyla ilgili yaklaşık bir nüfus tahmini yapılamamıştır. Bu durumda ise söz konusu çalışmada mevcut verilerle ulaşılabilecek sonuç, avâriz nüfusunun ortaya konulması olacaktır.

3. Mahalleler ve Nüfusu

1530'da Nazilli'de *Câmi, Ilgunlu* ve *Yeregiren* adında 3 mahalle vardı. Cami Mahallesi'nde 193 hane, 11 mücerred (bekar) ve 1 sahib-i berât; Ilgunlu Mahallesi'nde 85 hane, 31 mücerred, 1 imam; Yeregiren Mahallesi'nde ise 49 hane, 15 mücerred ve 1 imam yaşıyordu (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995: 452).

Evliya Çelebi'nin aktardığına göre Nazilli'nin ovanın ortasında bulunan kerpiçten yapılmış bir kalesi vardı. Kale içinde 12 mahalle ve kerpiç duvarlı 3070 kiremitli ev bulunmaktaydı. Bu evler tek katlı, kerpiç duvarlı, kiremitli ve toprak örtülü idi. Sadece 5-6 tanesi iki katlı ve cumbalıydı, geri kalanı tek katlıydı (Evliya Çelebi, 2005: 97).

1699/1700 yılında Nazilli merkezde bulunan mahallelerden Cami-i Âtik, adını etrafında bulunduğu dinî bir yapı olan camiden almıştır. Nazilli şehrinde bulunan mahallelerin çoğunluğu adını burada yaşamış olan kimselerden almışlardı. Yakuboğlu, Hacı Karaman, Derviş Çelebi, Veyis Çelebi, Hacı Budak, Hacı Nasuh, Hacı Canbaş ve İmam Pîri mahalleleri bunlardandı. Çeşmebaşı Mahallesi bir çeşme etrafında oluşmuş ve büyümüş olduğu için bu ismi almıştı. Debbağlar Mahallesi'nin adı ise debbağcılık mesleğinden ileri gelmektedir.

Nazilli merkezde mahalleler "*Hânehâ-i Mahallât-ı mezkûrın*" başlığı altında sıralanmıştı. Defterde kaydedilen nüfus "nefer" şeklinde kaydedilse de başlığından da anlaşılacağı üzere "nefer" terimi "hane" yi karşılamaktaydı. 1616 tarihli Halep avâriz

¹ Hangi Sultan Mehmed olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

defteri ile ilgili bir çalışmada “neferden kasıtın vergiye tâbi şahısların olduğu ve mücerredler dışındaki neferlerin hâne olarak kabul edilmesi gerektiği” vurgulanmıştır (Öztürk, 1997: 255).

Şehirde 12 mahalle bulunmaktaydı (BOA.KK.d.2801: 2-7). Kazâya bağlı merkez mahallelerde 224 hane yaşamaktaydı. Kazâ merkezinde yaşayan bu nüfus, 914 olan toplam kazâ nüfusunun % 24.50’sini oluşturuyordu. Yani nüfusun 1/4’ü kazâ merkezinde yaşamaktaydı. Merkez mahallelerden sadece Yakuboğlu ve Hacı Karaman mahallelerinin (BOA.KK.d.2801: 2-3) nüfus durumları yekûn kısmında ayrıntılı olarak verilmişti. Diğerlerinde ise sadece nefer toplamları ve bunların altına reaya sayısı kaydedilmişti.

Tablo 1: 1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı’na Tâbi Mahalleler ve Nüfus Durumları

Mahalle	Hane	Reaya	MUAF OLANLAR						
			Yeniçeri	İmam	Müftizâ de	Seyyid	Şeyh/ Vaiz	Amelma nde	A’mâ
Yakuboğlu	16	9	2	1		3		1	
Hacı Karaman	16	10	2	1		2		1	
Derviş Çelebi	16	13		1		2			
Veyis Çelebi	19	11	3			4			1
Hacı Budak	23	19	1	1		1		1	
Cami-i Âtik	15	9	2	1		2	1		
Çeşmebaşı	28	24	1	1		2			
Hacı Nasuh	14	5	3	1		4	1		
Hacı Canbaş	32	26	1	1		3			1
Debbağlar	22	14	2	1	1	4			
Konuk-piyade?	23	18	2	1		2			
İmam Pîri	1						1		
Toplam	224	158	18	10	1	29	3	3	2

Kaynak: BOA.KK.d.2801.

İmam Pîri Mahallesi’nde hiç kimse kaydedilmemiştir, ancak bu mahalleye düşülen “Mezkur mahalle harabdır, ancak eşrifâdan bir şeyh kalmağın” kaydından mahallenin harap olduğu ancak bir şeyhin burada yaşadığı anlaşılmaktadır (BOA.KK.d.2801: 7). Görüldüğü üzere mahalleler arasında en az nüfusa sahip İmam Pîri Mahallesi idi. Nüfusun en fazla olduğu mahalle ise 32 hane ile Hacı Canbaş Mahallesi idi. Yakuboğlu, Hacı Karaman ve Derviş Çelebi mahallelerinin nüfusu ise 16’şar hane ile birbirine eşitti.

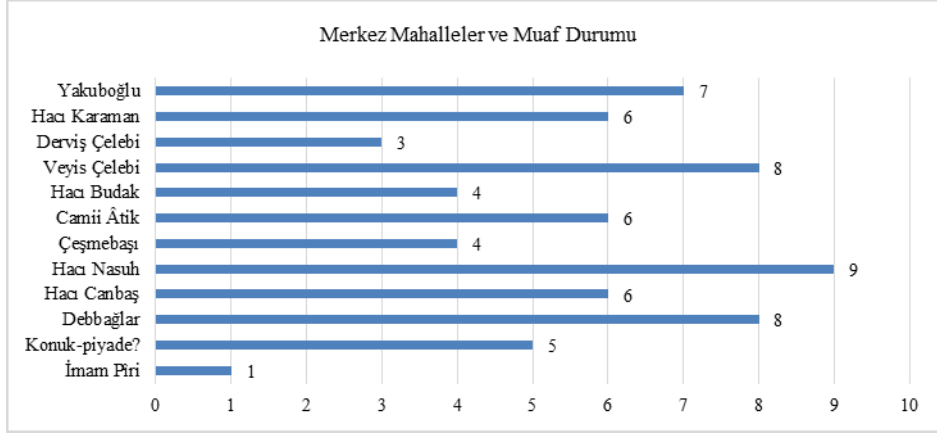
Tabloda da görüldüğü üzere Nazilli mahalleleri arasında en az reaya Hacı Nasuh Mahallesi’nde, en fazla reaya ise Hacı Canbaş Mahallesi’nde ikamet etmekteydi. Reaya içinde kaydedilen mücerredler *Yakuboğlu, Hacı Karaman, Hacı Budak ve Konuk-piyade?* mahallelerinde 1’er tane idiler. Yakuboğlu Mahallesi’nde kaydedilen *Müezzîn Mehmed*

1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'nın Nüfus Yapısı

bin Ali, muaflar arasında yer alması gerekirken reaya arasında değerlendirilmiştir (BOA.KK.d.2801: 2).

Yapılan incelemeyle nefer (hane) toplamı ve reaya sayısı arasındaki farkın muaf olanları ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Grafik 1: 1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'na Tâbi Mahalleler ve Muaf Durumları

Nazilli merkezde toplam 66 muaf yaşamaktaydı. Muaflar arasında askerîye ve ilmiye sınıfına mensup kimseler ve çalışamayacak derecede engelli olanlar bulunmaktaydı.

Muafların en az bulunduğu mahalle 3 hane ile *Derviş Çelebi* Mahallesi, en fazla bulunduğu mahalle ise 9 hane ile *Hacı Nasuh* Mahallesi idi. Muaflar arasında *yeniçeri*, *yeniçeri çavuşu*, *yeniçeri serdari*, *imam*, *seyyid*, *şeyh* ve *vaiz* gibi kimseler bulunuyordu. Bir kimsenin aynı anda *şeyh*, *vaiz*, *seyyid* ve *imam* unvanlarından birkaçını taşıdığı da görülmekteydi. Ayrıca *a'mâ* ve *topal* gibi iş göremeyecek derecede engelli olan kimseler de muaflar arasında kaydedilmişlerdi.

4. Köyler ve Nüfusu

Kırsal yerleşim birimlerinden olan köylere gelince, 1530 yılında Kestel'e tâbi bir nefis olan Nazilli'ye bağlı 33 köy, 5 mezra, 2 çiftlik ve 1 cemaat bulunuyordu. Bu yerleşimlerde 1562 hane, 386 mücerred, 13 imam ve 83 nefer sipahi, sipahizâde ve hizmetkâr sipahi yaşıyordu (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995: 452-454).

1699/1700 yılında ise Nazilli'de toplam 84 köy tespit edilmiştir. Bunlardan 12'si merhum *Şehzade Sultan Mehmed Han* evkafına ait köyler olduğu için avâız tahririne katılmamıştır. Kalan 37'si ise defter sonunda *hâl-i harab* başlığı altında verilmiştir. Ayrıntılı kayıtlarına ulaşılabilen 35 köy, incelenen defterde mahallelerden sonra kaydedilmiştir. Bu köylerde toplam 690 hane yaşamaktaydı. Köylerdeki nüfus, 914 hane olan toplam kazâ nüfusunun % 75.50'sine tekabül ediyordu. Bu durumda Nazilli kazâsında nüfusun 3/4'ünün köylerde yaşadığı sonucuna varılabilir. Köy nüfusu içinde *reaya*, *yeniçeri*, *imam*, *seyyid*, *şeyh/vaiz*, *amelmande* ve *a'mâ* bulunuyordu. Bunların toplamı, haneleri vermekteydi. Ayrıca Nazilli'de ayrıntılı verilerine ulaşılan 35 köyde

ortalama 20 avâriz hanenin yaşadığı tespit edilmektedir (Bkz. Ek.1). O döneme göre bu sayı oldukça yüksek görülebilir. 1699/1700 yılına ait defterden tespit edilen bu köyler arasında *Dursin Fakih, Dere, Mastavra, Kuzderesi, Hacı Begli, Bereketli, Örenli-i Kebir, Karaağaç(-ı) Sagir, Yöre, İshaklı, Tuman, Şuhudlu, Böğrüdelik, Mena Halil* ve *Hamzalı* isimli toplam 15 köyün 1530 yılında da var olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Ek.1; (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995: 452-454).

Nazilli'ye bağlı köyler arasında en kalabalık *Yergeteli-i Kebir* ve *Mastavra* köyleriydi. En az nüfusa sahip köyler ise *Setikmeli* ve *Selimli* köyleri idi. Kazâya bağlı köylerde toplam 114 muaf yaşamaktaydı. En az muaf *Dursin Fakih, Karaağaç(-ı) Sagir, Kestel, Samanlı, Setikmeli* ve *Depecik* köylerinde, en çok ise *Yergeteli-i Kebir, Pazar* ve *Mastavra* köylerinde idi.

Köyler arasında en az reaya *Selimli, Setikmeli, Örenli-i Kebir* ve *Kestel*'de yaşıyordu. En fazla reaya ise *Yergeteli-i Kebir, Haydarlı* ve *Mastavra* köylerinde idi. Reaya kayıtları arasında *Dursin Fakih, Kuzderesi, Kestel, Ovacık(-ı) Sagir* ve *Mena Halil* köylerinde 1'er tane ve *Temürçi-i Kebir* köyünde ise 2 tane olmak üzere toplam 7 mücerred vardı.

Defter kaydında bazı köylerin avâriz tahririne dâhil edilmediği görülmektedir. "Kurâ-i mezkûrin" başlığı altında sıralanan bu köylerin sayısı 12 idi. Başlık üzerinde bulunan "Zikr olan kurâlar şâkirtlü dâr-üs-sa'âde ağası nezâretinde olub, İstanbul'da vâki merhûm Şehzâde Sultan Mehmed Han hazretleri evkâfi kurâlarından olmağla ..." ve "... tahrir olmayub kemâ fi'l-evvel yirmi yedi hane ..." kayıtlarından bu köylerin Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'daki vakıflarına ait köyler olduğu ve bu yüzden tahrire katılmadıkları, Dâr-üs-sa'âde Ağası² nezaretine tabi oldukları anlaşılmaktadır (BOA.KK.d.2801: 23). Toplam haneleri 27 olarak kaydedilen köylerin isimleri ve hane sayıları şu şekildeydi.

Tablo 2: 1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'na Tâbi Sultan Mehmed Han Evkâfi Köyleri ve Nüfus Durumları

Köy	Hane	Köy	Hane	Köy	Hane
İsmaili	3	Ketanderesi	2	Sinekciler	2
Temürhanlı	2	Kızıldere	1	Bıçaklar	nısf (0,5)
Aşıklar	3	Dere-talim	1	Talim	8
Bayındır	1	Kurdbasanlar	2	Kozağacı	1
				Toplam	26,5

Kaynak: BOA.KK.d.2801.

Kayıtlarda 27 hane olarak kaydedilen köylerin haneleri toplandığında 26,5 olduğu görülmektedir. Bunlar arasında 8 hane ile en fazla nüfusa *Talim* ve yarım hane ile en az nüfusa *Bıçaklar* köyü sahipti.

Defter kaydında son olarak kaydedilen köyler, "Hâli harâb" başlığı altında verilmiştir. Toplam sayıları 37 olan bu köylerin başlık üzerindeki "Zikr olan kurâlar bi'l-küllîye harâb ve yurd olub eşrifâdan asla alâmâtı olmamağla on beş yirmi seneden mütecâviz ..."

² **Dâr-üs-sa'âde Ağası:** Sarayda bulunan haremağalarının başı ve en büyük âmiri. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.184.

1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'nın Nüfus Yapısı

kaydı dikkat çekmektedir. Bu kayıttan mezkur köylerin 15-20 seneden fazla bir zamandan beri boş olduğu ve yerleşimin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum başka yerlere yapılmış bir göçün söz konusu olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere 1530'da köy sayısı 33 ve hane 1562 idi. 1699/1700 gelindiğinde köy sayısı 84 olmasına rağmen bunların 35'i boşalmış köyler idi ve yerleşim olanlarda ise 690 hane yaşamaktaydı. Nüfusun yarıdan fazla azalış göstermesi göç olgusunu kanıtlar niteliktedir. Benzer durumdaki yerleşimlere fazlaca örnek vermek mümkün olmakla birlikte, 1591'de Bayburt'a bağlı Koğans Kazâsı için de aynı durum söz konusu olmuştur. Burada XVII. yüzyılda muafiyetleri elinden alınan halkın geçim kaygısıyla bölgeyi terk etmiş olabileceğinden söz edilmiştir. (Demir, 2012: 511). XVI.-XX. yüzyıllar arasında da Manisa ve Konya'da köylerin % 65'inin doğal afetler neticesinde yapılan göçlerle boşaltılıp kaybolduğu belirtilmiştir (Yiğit, 2017: 333). İnsanların yaşadıkları mekanı terk etmelerinde itici veya başka bir mekanı tercih etmelerinde çekici faktörlerin etkisi söz konusudur. İtici ve çekici faktörler içinde de birden fazla neden sıralanabilir (Demir, 2007: 199-200). İnsanların elinden gelen mücadeleyi verdikten sonra başka bir yol bulamayarak yerleştikleri yerleri terk ettikleri düşünülebilir. Ayrıca başka yerleşim alanlarının cazipliğinden dolayı göçlerin mümkün olabileceğinden de bahsedilebilir (Gümüşçü, 2016: 139).

Nazilli'de harap köyler içinde *Kara Halillü maa Lumçeler?* ve *İlyaslar maa Köşeler* adı altında bazı köylerin birlikte kaydedildiği görülmektedir (BOA.KK.d.2801: 25; Bkz. Ek. 2). Bahsedilen harap köylerin hane durumları şu şekildeydi.

Tablo 3: 1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'na Tâbi Harap Köyler ve Nüfus Durumları

Köy	Harab Hane	Köy	Harab Hane	Köy	Harab Hane
Çoban	3,5	Yeniler	2,5	Doğancıyan	1
Kara Halillü maa Lumçeler?	5	Ketanovası	6	Banalar	1
Balcılı	3+2(Yaylacık)=5	Kerim-örenler	2,5	Mamanlı	0,5
Kavakderesi	2	Bereketli-i Sagir	2,5	Yaycılar	20
Diğer Çoban	7	Koçi	2,5	Ilıca	17
Çobanlı	7	Karaağaç(-i) Kebir	1,5	Belikli	2
Diğer Çobanlı	4	Sükud	6	Tahtacıyan	1
Kavacık	3,5	Yaka	3,5	Köçekler	3,5
Sekmelcik	3	Perzencek?	20	Gölalakı	2,5
Kulfallar	2,5	Yusuflu	23	Başnakarı (Başalaklı)	3,5
Karamanlı	2,5	Kovanlı	1	İlyaslar maa Köşeler	2
Âlemlı	0,5	Sürmeşeli	2	Toplam	172,5

Kaynak: BOA.KK.d.2801.

Harap olarak kaydedilen Nazilli köyleri arasında en az nüfusa Âlemli, Mamanlı, Kovanlı, Doğancıyan, Banalar, Tahtacıyan köyleri ve en fazla nüfusa Yusufllu, Perzencek?, Yayıncılar ve Ilıca köyleri sahipti.

SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminde ilk defa Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı hâkimiyetine giren Aydın ve çevresi Ankara Savaşı sonrası meydana gelen karışıklık ortamında tekrar Aydınogulları tarafından ele geçirildi. Daha sonra ise II. Murad tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. İlkçağlarda ticarî açıdan faal bir bölgede bulunan Nazilli bu özelliği ile sürekli bir yerleşime sahne olmuştur. Sayım zamanı XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın sonuna denk gelen avarız defterine göre Nazilli merkezde bulunan 12 mahallede toplam 224 avarız hane yaşamaktaydı. Tespit edilen 84 köyden nüfus verileri tam olarak kaydedilen 35 köyde 690 hane vardı. Nazilli'ye bağlı köylerden 12'sinin Şehzade Sultan Mehmed evkâfına bağlı olduğu için tahrire dâhil edilmelikleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen hanelerinin kaydedildiği bu köylerde toplam 26,5 hane bulunmaktaydı. Son kısımda ise başka yerlere göç ettikleri tahmin edilen ve *hâli harâb* şeklinde kaydedilen 37 köyün hane toplamı 172,5 hane idi.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları ve Yayımlanmış Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Kamil Kepeci (KK), 2801.

Tapu Tahrir (TT), 176.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), <Dizin ve Tıpkıbasım>, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995.

2. Kaynak, İnceleme ve Araştırma Eserleri

Barkan, Ö. L. (1979). "Avârız". *MEB*, II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 13-19.

Çakır, İ. E. (2006). "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kütahya Kazâsı". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan (1), 243-274.

Demir, A. (2007). XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

—, A. (2012). "1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Koğans Kazası". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 505-529.

Emecen, F. (1991). "Aydın". *DİA*, IV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 235-237.

Erdoğan, M. A. (2016). *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri (Metin ve İnceleme)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

—, M. A. ve Bıyık, Ö. (2015). *T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Evliya Çelebi (2005). *Seyahatnâme*, 9. Kitap, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gümüşçü, O. (2016). "Osmanlı Avarız Tahrirlerinin Güvenirliliği Üzerine". *INOCTE 2016 International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Konya.

1699/1700 Yılında Nazilli Kazâsı'nın Nüfus Yapısı

- İnbaşı, M. (2001). "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, IV, 9-32.
- , M. (2009). "Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16/41, 189-214.
- İzbrak, R. (1977). "Nazilli". *Türk Ansiklopedisi*, XXV, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 158-159.
- Kâtip Çelebi (2009). *Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtib Çelebi*. C.1. Ankara: TTK.
- Kul, E. (2010). "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Şiran Kazâsı ve Köyleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 271-289.
- Özel, O. (2000). "Avarız ve Cizye Defterleri". *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Ed. Halil İnalçık, Şevket Pamuk), Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 33-50.
- Öztürk, M. (1997). "1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri". *OTAM-Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 249-293.
- Pullukçuoğlu Yapucu, O. (2006). Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sahillioğlu, H. (1991). "Avâriz". *DİA*, IV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 108-109.
- Sezer, M. (2019). "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Gördes Kazası". *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (Nisan), 75-92.
- , M. (2018). "Avâriz Kayıtlarına Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Karınabad Kazâsı". *History Studies*, 10 (9), 301-318.
- , M. (2017). "Zile Kazâsı ve Bağlı Kabileler (1695 Tarihli Avâriz Defterine Göre)". *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 9 (October), 357-383.
- Sönmez, E. (2017). 571 Numaralı Evkaf Defterine Göre Aydın Vakıfları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, A. S. (2015). Bozdoğan-Nazilli Nüfus Defterleri -H.1246- Örneğinde Ege Nüfus Yapısı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2008). *Osmanlı Tarihi*. C. I, Ankara: TTK.
- Ünal, Mehmet Ali (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Yiğit, İ. (2017). "İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 26 (Bahar), 329-364.

3. İnternet Kaynakları

www.nazilli.bel.tr/nazillimiz.asp (Erişim Tarihi: 21.02.2019)

EKLER

Ek. 1. 1699/1700 Tarihinde Nazilli Kazâsı Köylerinin Nüfus Durumu

Köy	MUAF OLANLAR							
	Hane	Reaya	Yeniçeri	İmam	Seyyid	Şeyh/ Vaiz	Amelman de	A'mâ
Dursin Fakih	24	23	-	1	-	-	-	-
Yergeteli-i Kebir	46	36	4	1	4	-	1	-
Dere	22	18	-	1	2	-	-	1
Arslanlı	32	28	1	-	2	-	1	-
Mastavra	38	30	2	1	5	-	-	-
İceli	26	21	2	1	1	-	-	1
Temürçi-i Kebir	23	19	1	-	3	-	-	-
Kuzderesi	28	26	1	1	-	-	-	-
Hacı Begli	32	26	1	1	3	-	1	-
Bereketli	14	12	1	-	-	-	-	1
Örenli-i Kebir	8	6	-	1	1	-	-	-
Pazar	36	28	2	2	2	2	-	1
Karaağaç(-i) Sağır	9	8	-	-	1	-	-	-
Selimli	7	5	-	-	2	-	-	-
Yöre	13	11	1	1	-	-	-	-
Yalın Kuyu	19	15	-	1	3	-	-	-
İshaklı	19	17	-	1	1	-	-	-
Tuman	14	12	-	1	1	-	-	-
Derebaşı	24	23	-	1	-	-	-	-
Şuhudlu	13	9	-	1	3	-	-	-
Sündekli	12	8	-	1	3	-	-	-
Kestel	8	7	-	1	-	-	-	-
Sinekler	14	12	-	-	2	-	-	-
Sayeler	18	15	1	1	1	-	-	-
Samanlı	16	15	1	-	-	-	-	-
Setikmeli	6	5	-	-	1	-	-	-
Toraselli	14	10	1	1	2	-	-	-
Haydarlı	37	32	1	1	3	-	-	-
İsa Begli	16	13	-	1	2	-	-	-
Böğrüdilik	28	25	1	-	2	-	-	-
Ovacık(-i) Sağır	11	9	1	1	-	-	-	-
Örencik	24	19	2	1	-	-	-	2
Mena Halil	15	12	1	-	1	-	-	-
Depecik	11	10	-	1	-	-	-	-
Hamzalı	13	11	1	1	-	-	-	-

